

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİ METODİKASI

UOT 372.881.111.1

Nərminə Soltan qızı Quliyeva
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin baş müəllimi

İradə İrac qızı Cəfərova
Bakı Dövlət Universitetinin baş müəllimi

XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ MOTİVASIYANIN ƏHƏMİYYƏTİ

Нармина Солтан гызы Гулиева
старший преподаватель
Азербайджанского Государственного Экономического Университета

Ирада Ирадж гызы Джафарова
старший преподаватель
Бакинского Государственного Университета

ВАЖНОСТЬ МОТИВАЦИИ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Narmina Soltan Guliyeva
senior lecturer at
Azerbaijan State Economic University

Irada Iraj Jafarova
senior lecturer at
Baku State University

THE IMPORTANCE OF MOTIVATION IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Xülasə. Məqalədə vurğulanır ki, motivasiya tələbələrin əqli fəaliyyətinin məzmunundan asılıdır. Bu məzmun nə qədər sıx olarsa, onu ifadə etmək ehtiyacı da bir o qədər güclü olar. Gənclər xarici dilləri daha fəal öyrənməlidirlər, çünki dilin mənimsənilməsi prosesi insanın inkişafına və özünüinkişafına töhfə verir, insanın özünə hörmətini yüksək səviyyədə saxlayır, həm də onların asudə vaxtının şaxələndirilməsinə kömək edir.

Açar sözlər: *motivasiya, nitqin inkişafı, tələbələr, öyrənmə səmərəliliyi, xarici dil*

Резюме. В статье подчеркивается, что мотивация зависит от содержания мыслительной деятельности студентов. Чем интенсивнее это содержание, тем сильнее потребность в его выражении. Молодёжь должна более активно изучать иностранные языки, так как процесс овладения языком способствует развитию и саморазвитию личности, поддерживает самооценку личности на высоком уровне, а также помогает разнообразить досуг.

Ключевые слова: *мотивация, развитие речи, студенты, эффективность изучения, иностранный язык*

Summary. Communicative motivation depends on the content of students' mental activity. The more intense is the content, the stronger the need for its expression. Young people should be more active to learn foreign languages, because the process of language learning contributes to the development of personality and selfdevelopment, self-support person at a high level, helps to diversify leisure.

Key words: *motivation, speech development, students, learning efficiency, foreign language*

Müasir dünyamızda beynəlxalq dil statusunu indiyədək qoruyub saxlayan ingilis dilinin digər xarici dillər arasında daha geniş öyrənilmə nüfuzuna malikdir. İngilis dilinin xarici dil kimi tədrisi prosesində tələbələrin oxumaq, dinləmək, eşidib-anlamaq kimi dil bacarıqları ilə mükəmməl yazı vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi də xüsusi diqqət tələb edən vacib məsələlərdən biridir.

Hazırda dünyada diplomatiya, kommersiya, dənizçilik, elmi-texniki və kütləvi informasiya dili kimi məşhur olan ingilis dili Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beş əsas dildən ən işlək olanı kimi ilk sıradadır. Bütün dünyada olduğu kimi Azərbaycanda da müasirləşmənin yolu yeni təhsil fəlsəfəsinin, elmi nailiyyətlərin və innovasiyaların məhsulu olan qabaqcıl texnologiyaların, idarəetmə üsullarının tətbiqindən keçir.

Müasir dövrdə müstəqil Azərbaycan Respublikasının müxtəlif aparıcı dünya ölkələri arasında beynəlxalq nüfuzunun yüksəldiyi, beynəlxalq əlaqələrinin və dostluq münasibətlərinin yüksək səviyyədə qurulduğu bir dövrdə gələcək nəsillərin öyrəndikləri xarici dildə öz fikirlərini daha aydın, məntiqi, akademik tərzdə nəinki şifahi, habelə yazılı formada ifadə edə bilmək bacarıqlarının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi olduqca önəmlidir. Müasir təlim metodlarından hərtərəfli istifadə etməklə tələbələrin tənqidi – analitik düşüncə tərzinin, sərbəst fikir söyləmək qabiliyyətinin inkişafına geniş imkanlar yaratmaq olur, habelə onların öz fikirlərini yazılı şəkildə düzgün ifadə etmək, əldə etdikləri yeni informasiya və bilikləri, gəldikləri şəxsi qənaətləri səmərəli şəkildə başqalarına çatdırmaq bacarıqlarının formalaşması və inkişafını mümkün etmək olur.

İngilis dilinin öyrədilməsi işində şifahi nitqin inkişafı, nitq fəaliyyətinin intensivləşdirilməsi məsələsi indi aktual bir problemə çevrilmişdir. Bu problemin həlli üçün dil tədrisinin təkmilləşdirilməsi məsələləri ilə məşğul olan alim və metodistlər müxtəlif eksperimental iş aparırlar. İngilis dilinin tədrisinə tətbiq edilən dilə “praktik yiyələnmə” terminini başqa adamların fikirlərini anlama və bacarıq və vərdişlərinin aşılamaq kimi başa düşmək lazımdır. Bu bacarıqlar sonra formalaşır nitqə çevrilir. Əgər insanlar arasında ünsiyyət bilavasitə yaradılsa, onda dilə praktik yiyələnmə nitq fəaliyyətinin müxtəlif növlərini : şifahi nitqə, oxuya və yazı-

ya xarakterik olan bacarıqların formalaşmasını tələb edir. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, oxumaq, dinləmək və danışmaq hər bir dil üçün çox vacib cəhətlərdir. Bu qaydalar ingilis dili üçün də keçərlidir. Lakin bu dili sərbəst bilmək üçün danışmaq daha çox məşq edilməlidir. Dünyanın bir çox ölkələrində ali təhsil müəssisələrində ingilis dilini öyrənən tələbələrin məqsədi ingilis dilini tədqiq etmək, bu dili sistem səviyyəsində öyrənmək deyil, əsas məqsəd mənimsənilmiş bilikləri praktikaya tətbiq etməkdən, ingilis dilində danışmaq, yazmaq və bu dildə danışan insanların fikir və ideyalarını adekvat şəkildə başa düşməkdən ibarətdir. Bəs xarici dili öyrənməyə marağı artırmaq üçün nə etmək lazımdır? Psixoloqlar sübuta yetirmişlər ki, marağı tələbənin özündə, onun şəxsi motivasiya sferasında axtarmaq lazımdır. Motiv insan fəaliyyətinin əsasını təşkil etdiyi kimi, tədrisin yerinə yetirilməsinə də təkan verən vasitə kimi nəzərə çarpır. Bu işdə müəllimin qarşısına qoyduğu məqsəd necə ola bilər?

Motivlərin idarəetmə mexanizmini öyrənməklə, onları savadlı tətbiq etməklə səmərəli nəticələr verən müvəffəqiyyətlər əldə etmək mümkündür. Dilçi alimlər işin çətinliyini və çoxşaxəli olduğunu nəzərə alaraq, bu problemin həllinə müxtəlif yanaşmalar təklif edirlər. Psixoloqların fikrinə əsaslanıb demək olar ki, xarici dil tədrisində müəllim tələbənin daxili dünyasında motivasiyanın inkişafına söy göstərməlidir. Daxili motivasiya tələbənin fənnə olan münasibətini aydınlaşdırır və xarici dilə yiyələnmənin təkmilləşməsinə təmin edir. Müəllimin müvəffəqiyyəti o zaman özünü büruzə verir ki, hər bir dilə praktik yiyələnməyə istiqamətləndirən şərtlər hazırlasın, elə tədris metoduna üstünlük verilsin ki, hər bir tələbə aktivliyini, yaradıcılığını nümayiş etdirə bilsin. Müasir pedaqoji texnologiya, əməkdaşlıq şəraitində tədris, proyektli metodika, yeni informasiya texnologiyalarından istifadə, internet resurslar şəxsi yanaşmaların tədrisə daxil edilməsinə yardım edir. Tələbələri qoyulan məqsədə sövq etmək, onlarda həvəs oyatmaq, xüsusi məramları anlamağa istiqamətləndirmək kimi üsulları müəllimin yaradıcılığı hesab etmək olar.

Tələbələr niyə xarici dil öyrənirlər? Bu sualın cavabı müxtəlifdir: valideynlərin avtoriteti, fənnə olan maraq, bilik dərəcəsini və dünya-

görüşünü artırmaq, xaricdə təhsil almaq, yaxşı iş tapmaq, sərbəst şəkildə səyahətlər etmək və s. Qeyd edilənlər hər biri bir səbəb kimi öyrəncilərə stimül verir. Müəllimin yaradıcı rəftarı tələbəni fəallaşdırır, onu düşüncələrini gerçəkləşdirməyə istiqamətləndirir.

Vıqotski yazır: “Yaradıcılıq yalnız möhtəşəm tarixi əsərlər demək deyil, insanın düşüncəsi, ümidi, arzusu, ifadəsində nəzərə çarpan yeni bir şey yaratmasında da yaradıcılıq görmək olar. Motivasiya olmadan fəaliyyət formalaşmır. “Motivasiya insan fəaliyyətinə istiqamət verən ən önəmli amillərdən biridir. İngilis dilinin tədrisində necə motivasiya təşkil etmək lazımdır ki, o, tələbələrə hərəkətə gətirən, ruhlandırıcı qüvvəyə çevirsin? Tələbələrə sorğu keçirdikdə müxtəlif cavablar əldə etdik. Bu cavabların bir neçəsinə nəzər yetirək: “ Hər bir mədəni insan ən azı bir xarici dil bilməlidir, bu dilə ehtiyac çoxdur, xarici ədəbiyyatla ingilis dilində tanış olmaq istədim, ingilis dili digər dillərdən maraqlıdır, yaxşı işdə işləmək üçün vacib hesab edirəm.”

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, tədrisin təşkilində motivlərə xüsusi önəm vermək, motivlərin ruhlandırıcı əhəmiyyət kəsb etməsi, məqsədə nail olmaq üçün yaradıcı olmaq vacib şərt kimi nəzərə alınmalıdır. Motiv olaraq müxtəlif informasiya mənbələrindən, kinofilm, bədii ədəbiyyat, qəzet, jurnal, məntiqi oyunlar, musiqi və s. istifadə etmək olar. Təcrübə göstərir ki, dil dərslərində jurnal, məntiqi oyunlar, musiqi və s. istifadə etmək olar. Dil dərslərində qısa film izləmək, sonra onun üzərində tapşırıqlar həll etmək, musiqi vasitəsilə zaman formalarının istifadə yolları ilə tanış olmaq, məntiqi sual-cavab, tamaşa hazırlamaq, düşündürücü suallar tələbələrə dərslərə cəlb edir, onları ruhlandırır, özlərini sərbəst ifadə etməyə şərait yaradır.

Tələbələrin marağına səbəb olan daha çox ünsiyyət motivasiyasıdır. Onlar bir-biri ilə xarici dildə danışmaq, əcnəbi gördükdə ondan nə isə soruşmaq, tərcümə etmək, müsahibə götürmək kimi fəaliyyətə daha çox meyli edirlər. Tələbələrin qarşılıqlarına qoyduqları məqsəd də, görüldüyü kimi, səliqə ünsiyyətə nail olmaq, hər bir şəraitdə ingilis dilindən sərbəst istifadə etməkdir.

Doğma dil mühitində xarici dilə yiyələnmək, sözsüz ki, xaricdə dili mənimsəməkdən fərqlidir. Bu baxımdan doğma dilin istifadə olunduğu mühitdə ikinci dilə yiyələnmək süni

formada yerinə yetirilir. Yəni tədrisin gedişi zamanı tətbiq edilən situasiyalar süni şəkildə alır. Müəllim nitqin inkişafı üçün təbii atmosfer yaratmağa çalışsa da, dil bu vəziyyətin süni komponentinə çevrilir. Nitqin inkişafı üçün məntiqi, düşündürücü suallara, oyunlara, müzakirələrə daha çox vaxt ayırmaq mühüm məsələdir.

Oyunlar, müzakirələr tələbələrin düşüncələrini, fantaziyalarını sərbəst ifadə etməyə təkan verir. Məntiqi sual-cavab dərsi canlandırır, onu maraqlı məşğuliyyətə çevirir. Yaradıcı tapşırıqlar əsasən ünsiyyətlə bağlı olur və birmənalı fəaliyyətdən uzaqlaşmağa şərait yaradır. Müxtəlif mövzularda real həyatdan götürülmüş situasiyaları, faktları, hadisələri dərslərinin müzakirə obyektinə çevirməklə onu canlı, tələbələrin hər birini iştirak etməyə sövq edən fəal mühit əldə etmək olar. Sillabulara müxtəlif filmlərin izlənməsini əlavə etmək, sonra oradakı yeni ifadə və sözləri müzakirə etmək cümlələrdə işlətmək və s. fəal dərslərdən xəbər verən amillərdəndir. Hər bir tələbənin uğuru, müvəffəqiyyəti müəllim tərəfindən qeyd olunmalıdır. Müəllimin mehriban münasibəti, müdrik davranışı tələbənin fəal olmasına təkan verir. Xarici dilə, həmçinin ingilis dilinə mükəmməl yiyələnmək üçün informasiya mənbəyi lazımı qaydada seçilməlidir. İnformasiya mənbəyi olan dərslərlərin seçimi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Dərslərləri seçərkən müasir dövrlə ayaqlaşan mövzularla zəngin kitablara, özündə qrammatik, linqvistik materialları cəmləşdirən, məntiqi oyunlarla əhatələnən, müzakirələrə istiqamətləndirən mənbələrə müraciət etmək lazımdır. Qrammatik material qaydalar şəklində deyil, mövzu daxilində – şeir daxilində, musiqi daxilində, situasiyalarla və s. təqdim edilə bilər. Zaman formalarına aid çox sayda şeir və musiqi təqdim etmək mümkündür. Şeirləri əzbərləyərkən tələbələr yeni sözləri daha yaxşı yadda saxlaya bilirlər. Təcrübələr göstərir ki, şeir əzbərləmək, musiqi öyrənmək, ev oxuları söz ehtiyatını artırmaqla yanaşı tələbələrin nitq fəaliyyətini aktivləşdirir. Ev oxusu tələbələrə öyrəndikləri ikinci dildə danışmaqda qərarlı olmağa istiqamətləndirir. Onlar səhvlərdən və unudqanlıqlardan çəkinməməlidirlər. Psixoloqlar sübut edib ki, uşaqlarda (bu, həmçinin tələbələrə də aiddir) səhvetmə qorxusu səhvetmə şansını artırır.

Tələbələri dərəcəyə cəlb edən metodlardan biri də layihə metodudur. Belaqrudova görə, layihələri bir neçə qrupa bölmək olar: “mono layihələr, kollektiv, şifahi, yazılı, vizual və internet.” Layihələrlə iş dil tədrisinə çoxşaxəli yanaşma deməkdir. Layihələrlə işlərkən qrammatika, nitq, yazı, dinləmə, oxu fəaliyyətlərinə eyni səviyyədə müraciət edilir. Layihə metodu öyrəncidə ünsiyyət mədəniyyətini, nitq vərdişini, qısa və məzmunlu fikir ifadəsini, digərlərini səbirlə dinləmə bacarığını inkişaf etdirir. Tələbələr layihə metodunda daha çox xarici filmləri seyr etməyə, öyrəndikləri xarici dildə nitqlər dinləməyə istiqamətləndirilir. Bununla yanaşı, yaradıcı tapşırıqlar da ingilis dilinin mənimsənilməsində qoyulan “əsas” ola bilər. Məntiqi suallar, tapşırıqlar qeyri-standart orijinalıq kəsb etdiyindən tələbələrdə maraq oyadır, onları düşünməyə, müzakirə etməyə, mübahisə etməyə sövq edir. Məsələn:

Ann tells: Yesterday my Grandpa went for a walk. He was far from home when a heavy rain began. The grandfather had neither a raincoat nor an umbrella -e didn't have a hat too. In an hour he came back. None of his hair was wet. How could it happen?

Key: The grandfather is bold headed.

Tədrisdə intellektual motiv tətbiq etmək məqsədilə və səmərəli nəticələr göstərən üsul kimi layihə texnologiyasına üstünlük verilir. Yaradıcı tapşırıqlarla təqdim edilən layihələr stimulyerici, məhsuldar, səmərəli, inkişafetdirici, şəxsiyyətyönlü, fərdi, qrup, cüt, kollektiv şəkilli işlər tətbiq edilməsi mümkün olan əlverişli mühit yaratmaq, yaradıcı xarakterli dərslər hazırlamaq kimi əsasları özündə cəmləşdirir.

Ali məktəb tələbələrində dərəcəyə maraq oyatmaq, mövzunu “qabartmaq” müəllimdən yaradıcılıq, bacarıq tələb edir. Barbar Gross kitabında yazır:

- Tələbələri gələcəyə səsləyən, inandıran müsbət enerji təqdim et.
- Sərbəst və əminlik dolu mühit təşkil et.
- Tələbələrin özlərini “öyrənmə cəmiyyətinin” fəal üzvləri kimi hiss etmələrinə yardım göstər.

Müəllim mövzunu önə gətirmək məqsədilə real həyatda baş verən hadisələrdən, öz başına gələnlərdən, gündəlik xəbərlər, tələbələrin təhsil həyatından və s. istifadə edərkən tədrisin necə

canlı keçdiyinin şahidi olur. Yüksək səviyyədə təşkil edilmiş motivasiya - səmərəli məqsəd qoyuluşudur. Məlum məsələdir ki, bizim həyat boyu atdığımız hər bir addım müəyyən məqsədlər daşıyır. Həyat boyu irəli addımlamaq üçün bizlərə səbəb lazımdır. Motivasiya, həmçinin şəxsin özünə hazırladığı daxili strategiyadır. Elə ingilis dilinin tədrisində müsbət nəticələr əldə etmək üçün də əsaslı strategiyalara ehtiyac vardır. Bəzən “Harvardın 15 qaydası” kimi tanınan, istiqamətləndirici qaydalar tələbələrin ruh yüksəkliyi qanunu kimi istifadə olunur. Bu qaydalardan bir neçəsini qeyd edək:

- If you fall asleep now, you will dream. If you study now, you will live your dream.
- When you think it's too late, the truth is, it's still early.
- The pain of studying is only temporary. But the pain of not knowing -ignorance is forever.
- Studying is not about time. it's about effort.
- If you don't walk today, you'll have to run tomorrow.

Müəllim və tələbələr dərəcə prosesində çalışmalıdırlar ki, yalnız ingilis dilindən istifadə etsinlər. Doğma dilə isə ehtiyac duyulduqda müraciət etmək olar.

Dil dərslərinin maraqlı keçməsinin əsasını onun rəngarəng, müxtəlif formalarda təşkil edilməsidir. Tələbələr dərslərdə sərbəst olmalıdırlar. Sərbəstlik olmayan yerdə heç bir mükəmməl tədrisdən söhbət gedə bilməz. Sərbəstlik olmayan yerdə heç bir mükəmməl tədrisdən söhbət gedə bilməz. İngilis dilinin qrammatikasının, həmçinin zaman formalarının tədrisində də müxtəlif motivlərdən istifadə etməklə təqdimatlar aparmaq mümkünlüyü bizə məlumdur.

Tələbələrin fəal olmaları üçün onları araşdırmalar aparmağa, məlumat toplamağa, məlumatın bir hissəsini özləri əldə etməyə istiqamətləndirmək lazımdır. Tələbələrin qiymətləndirilməsi prosesi özü də təlim prosesini fəal və qeyri-fəal edən faktlardan biridir. Bəzən tələbələrin qrup şəkilli işlərdə qiymətləndirməni onların ixtiyarına buraxmaq özü də stimulyerici amil kimi nəzərdə tutulmalıdır.

Alimlərin araşdırmalarına əsasən qeyd etmək olar ki, motivasiya insan fəaliyyətini hər bir sahədə istiqamətləndirən, ona ruh verən bir vasitədir. Ruh yüksəkliyi, müvəffəqiyyət motiva-

siyanı irəliyə doğru istiqamətləndirən yoldur. Hər bir müəllim elə ilk dərslərdə tələbələrin xarici dilə olan maraqlarını öyrənmək üçün onlara suallar təqdim edə bilər. Bu üsulla öyrəncilərin məqsədləri, onların nəyi öyrənmək istədikləri, nailiyyətləri bir daha özləri üçün də aşkarlanmış olur.

Problemin elmi yeniliyi. Daxili motivasiya tələbənin fənnə olan münasibətini aydınlaşdırır və xarici dilə yiyələnmənin təkmilləşməsinə təmin edir. Müəllimin müvəffəqiyyəti o zaman özünü büruzə verir ki, hər bir dilə praktik yiyələnməyə istiqamətləndirən şərtlər hazırlasın, elə tədris metoduna üstün-

lük verilsin ki, hər bir tələbə aktivliyini, yaradıcılığını nümayiş etdirə bilsin.

Problemin aktuallığı. Təhsilin əsas mövzularından olan ingilis dilinin tədrisi, texnoloji inkişafın mədəni dəyişmədən öndə olduğu dövrümüzdə böyük əhəmiyyət daşımaqdadır. Tarix boyunca insanlar xarici dilləri müxtəlif məqsədlərlə və müxtəlif formalarda öyrənirlər. Məhz bu baxımdan məqaləni aktual hesab etmək olar.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən orta ixtisas və ali məktəblərin müəllimləri, eləcə də tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. Barbara Gross Davis “Tools for Teaching” Jossey Bass Publishers: San-Francisco, 1993
2. Gardener, R. C. (1985) Social psychology and language learning. “The role of attitudes and motivation.” London, Ontario: Edward Arnold p. 169
3. Dömyei, Z. and Csizer, K. (1998) Ten Commandments for motivating language learners: results of an empirical study: Language Teaching Research 2: 203-29
4. Krashen “Principles and Practice in Second Language Acquisition” University of Southern California USA. Copyright 1982, first internet edition July 2009 p.83
5. Zoltan Dömyei “Language Teaching Surveys and Studies” Shanghai Foreign Language Education Press July 1998 p.117

E-mail: quliyevanermine55@mail.ru

Rəyçilər: *filol.ü.fəls.dok., dos. X.D. Hacıyeva,*
filol.ü.fəls.dok. E.M. Abbasova

Redaksiyaya daxil olub: 16.11.2021.